

<http://doi.org/10.22133/mtlj.2025.469240.1358>

The Approaches of the Legal Systems of the EU, the US and Iran on the Regulation of Cryptocurrency Exchanges

Seyed Alireza Tabatabaei^{1*} , Seyed Alireza Hosseini²

¹ Assistant Prof. of Public and International Law, Faculty of Law, University of Judicial Sciences & Administrative Services, Tehran, Iran.

² MA. in Faculty of Law, University of Judicial Sciences & Administrative Services, Tehran, Iran.

Article Info	Abstract	
Original Article	The emergence and rapid development of cryptocurrencies have made the existence of cryptocurrency exchanges, whose primary purpose is to streamline transactions in this field, inevitable. In many countries, these exchanges have played a significant role and have become the main marketplaces in the cryptocurrency world with a huge financial turnover. This research, using a descriptive-analytical method and a comparative approach with the use of library and internet tools, analyzes the legal aspects of cryptocurrency exchanges in terms of their establishment, operation, and responsibilities in selected legal systems (the EU, the USA and Iran). In this way, by drawing on the experiences of leading countries, it explains the shortcomings of the Iranian legal system in this field and proposes solutions for the advancement of the law of cryptocurrency exchanges and has concluded in Iran, to date, no specific regulation has been enacted that directly addresses the issue of cryptocurrency exchanges. This legal absence is visible in the manner of licensing cryptocurrency exchanges. As for the operation of exchanges in Iran, some regulations have been issued that are mainly related to the manner of operation and activities of these exchanges indirectly in detail. Regarding the liabilities of cryptocurrency exchanges, it seems that apart from their administrative liability (which has been extended to cryptocurrency exchanges by subsequent regulations) and their criminal liability (which is subject to the general principles of the country's criminal regulations), the legislator has largely neglected to address the civil liabilities of exchanges toward their users in terms of consumer protection.	
Received: 05-08-2024		
Accepted: 22-09-2024		
Keywords: Regulation of Cryptocurrency Exchanges Exchange Foundation Exchange Operation Exchange Liability		
*Corresponding author e-mail: Tabatabaei@ujsas.ac.ir		
How to Cite: Tabatabaei, S. A., & Hosseini, S. A. (2026). The Approaches of the Legal Systems of the EU, the US and Iran on the Regulation of Cryptocurrency Exchanges. <i>Modern Technologies Law</i> , 7(13), 329-351.		
Published by University of Science and Culture https://www.usc.ac.ir Online ISSN: 2783-3836		

1. Introduction

Blockchain-based financial transactions have developed so rapidly that many countries have yet to keep pace. The relatively steady increase in cryptocurrency prices and the widespread public interest in investing in cryptocurrencies with the hope of huge financial gains, which has led to an increase in the number of cryptocurrency exchanges and the expansion of their activities, has compelled various governments, in accordance with the nature of their governance, to supervise and regulate digital currencies, especially the platforms that facilitate their transactions (cryptocurrency exchanges), regarding the legitimacy or illegitimacy of these institutions, the methods of establishment, the limits and boundaries of the activities of these entities, and their responsibility for the services they provide to their customers on these platforms, to specify and explain their legal approach. On the other hand, despite the increasing influence of these institutions at the national and international levels, due to the relatively widespread gap in the field of legal studies and domestic legislation on the subject of cryptocurrency exchanges, we have sought to study and examine the legal approach of developed countries and the first world - especially the European Union and the United States of America - towards cryptocurrency exchanges, and to compare these two legal approaches with Iranian law on this subject, and finally to provide suggestions for domestic legislators on the supervision and regulation of cryptocurrency exchanges.

This research aims to examine the legal approach of developed countries and the first world (the European Union and the United States of America) regarding the establishment, activities, and legal, contractual, and civil liabilities of cryptocurrency exchanges, as well as the challenges and legal solutions of the two aforementioned legal systems with a comparative look at Iranian law, to ultimately, through the examination of their legal experiences and comparison of the legal approach of the two mentioned systems, provide suggestions to the Iranian legislator to improve regulation in this area. Therefore, the main research question is how the legal systems of the European Union, the United States, and Iran approach the regulation of cryptocurrency exchanges. Based on this, the sub-questions are formulated as follows: Firstly, what regulations, systems, and conditions are in place for the establishment of cryptocurrency exchanges in our selected legal systems? Secondly, what rules and regulations govern the supervision of the activities and services of these exchanges? Thirdly, how are cryptocurrency exchanges responsible to the relevant authorities and their users? More specifically, what are the criminal, administrative, contractual, and civil liabilities that these three legal systems impose on cryptocurrency exchanges? In domestic studies, despite the existence of numerous articles and books on cryptocurrency law, except for a master's thesis written by Mohammad Shiri-Aatashgah in 2023 on the legal impact of centralized and decentralized exchanges on the Iranian economy with an emphasis on the economic aspect of cryptocurrency exchanges, no specific research has been conducted on the law governing cryptocurrency exchanges so far. In the studies of foreign researchers, most of the research has been on the law of cryptocurrency itself from the perspective of different countries; although there have also been studies on the regulation of the cryptocurrency exchanges in the laws of different countries (including Europe and America), which have rarely been comparative studies.

2. Methodology

In this research, we tried to collect and gather information from the primary sources (including laws, regulations, directives, bylaws, judicial decisions, etc.) and secondary sources (such as books and articles, theses, research reports, etc.) in scientific research data centers, official and reputable websites, libraries, and similar resources.

From the authors' perspective, the title of the research suggests that first, the legal arrangements for establishing cryptocurrency exchanges in each legal system should be addressed, and secondly, the framework for activities and service provision in the selected countries should be explored. The logical order of the research requires the types of liabilities and guarantees in case the exchanges deviate from the regulations of activity in these countries; therefore, the legal study of the regulation of cryptocurrency exchanges in the European Union, the United States, and Iran in these areas has been considered, which is organized under three main titles; the first

main title is the area of establishment, the second main title is the legal framework for the activities of exchanges, and the third main title is the types of liabilities of these exchanges, which include criminal, administrative, contractual, and civil liabilities.

3. Results and Discussion

In the European Union, with the adoption of numerous directives, we witness a precise, comprehensive, and well-considered legal system regarding cryptocurrency exchanges, particularly in terms of licensing, customer identification, combating money laundering and terrorist financing, and the manner in which exchanges operate while identifying and categorizing the types of services they can provide. In the United States, the laws and regulations governing cryptocurrency exchanges are generally developed and implemented at both the federal and state levels; at the federal level, the main agencies generally view cryptocurrency exchanges as money transmission institutions, and at the state level, despite efforts to create a unified legal system for exchanges, we see a diversity of laws and regulations. Also, due to the common law system of the United States, numerous court cases that have been brought regarding cryptocurrency exchanges will generally create judicial precedents in similar cases. The establishment of a regulatory sandbox in Europe and self-regulation in the United States are notable features of these two legal systems.

In Iran, to date, no specific law or regulation has been enacted that directly addresses the issue of cryptocurrency exchanges. This legal vacuum is even more palpable regarding the establishment and licensing of cryptocurrency exchanges, which requires the rectification of the relevant legal deficiencies and, more importantly, their operationalization. This is a very serious weakness in the law governing exchanges in Iran, which has practically placed the establishment of exchanges in Iran in a lawless environment and solely subject to the will of the founders of the exchange. Regarding the manner in which exchanges operate in Iran, some circulars and guidelines have been issued that are generally indirectly but relatively extensively related to their operation and activities, which requires, while explicitly stating the laws on the inclusion of financial regulatory regulations on exchanges and, if possible, notifying the CEOs of these institutions of the regulations governing exchanges, like European and American legal systems, by properly implementing a "regulatory sandbox" or "self-regulatory" system, to benefit from these experimental and decentralized institutions in regulating exchanges. In fact, it is suggested for the Iranian legislator that if it decides to develop comprehensive regulations to oversee the activities of cryptocurrency exchanges, until its approval, it should apply quick-to-approve but experimental regulations to exchanges so that, in this way, there is both an opportunity to develop appropriate regulations and to use the positive or negative feedback of experimental regulations in developing final regulations. However, if the Iranian legislator decides to enact interventionist regulations to oversee the activities of exchanges, it is recommended that at least by granting more supervisory power and authority to domestic self-regulatory bodies, such as the Computer Systems Engineers Association, the Association of Financial Technologies, and the Blockchain Technologists Association, in the more accurate implementation and execution of this American regulatory system in the law governing exchanges in Iran, a significant step should be taken towards indirectly supervising Iranian cryptocurrency exchanges. In addition, the imposition and implementation of income tax regulations on exchanges and the transactions conducted on their platforms can be fruitful in light of Clause 17 of the general policies of "resistance economy" announced by the leadership, aimed at reforming the government's revenue system by increasing the share of tax revenues. Also, given the international nature of digital currency transactions on the blockchain and the huge investments of Iranian citizens in the digital currency market, regulations should be enacted and implemented to restrict capital outflows from the country, such as imposing daily deposit limits. Regarding the liabilities of cryptocurrency exchanges, it seems that apart from their administrative/professional liability (which, of course, includes cryptocurrency exchanges according to subsequent regulations) and their criminal liability (which is subject to the general criminal regulations of the country), the legislator's attention to the contractual and civil liabilities of exchanges towards their users in terms of consumer protection has been largely neglected, and it is recommended that specific legal mechanisms be created (such as obligating exchanges

to insure customers' assets or monitoring the system of charging fees by exchanges from users) to protect consumers (exchange users) - who are considered the weaker party in the exchange-user relationship - through bodies such as the "Consumer Protection Organization", in order to, while adjusting the unilateral contracts of exchanges against users, create a reasonable balance between the rights and obligations of exchanges and their users.

4. Conclusions and Future Research

Overall, it seems that the few domestic regulations that have been developed in the field of cryptocurrency law have generally been about cryptocurrencies in general and have not been specific to the requirements of cryptocurrency exchanges. This is why the institution of cryptocurrency exchanges, due to their prominent role in the world of digital currencies, requires special regulations. Special legislation for the institution of exchanges is more important than legislation for cryptocurrencies themselves, because, given the centralized nature of exchanges, these institutions are more amenable to being regulated than cryptocurrencies themselves, which are typically decentralized. In fact, the domestic legislator has not yet fully considered the high economic potential of cryptocurrency exchanges and, of course, their potential threats in developing and implementing regulations in this area, and in this regard, there is still a lot of room for improvement in its legal policy to reach the desired global level - compared to the first-level legal systems of the world, including the European Union and the United States of America.

رویکرد نظام‌های حقوقی اتحادیه اروپا، ایالات متحده آمریکا و ایران در تنظیم‌گری صرافی‌های رمزارز

سیدعلیرضا طباطبایی^{۱*}، سیدعلیرضا حسینی^۲

^۱ استادیار حقوق عمومی و بین‌الملل، عضو هیئت‌علمی دانشگاه علوم قضائی و خدمات اداری، تهران، ایران.

^۲ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق تجارت، دانشگاه علوم قضائی و خدمات اداری، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
مقاله پژوهشی	پیدایش و توسعه پرشتاب رمزارزها وجود نهادهایی با عنوان صرافی‌های رمزارز را، که هدف نخستین و اساسی آن سامان بخشیدن به معاملات این حوزه است، ناگزیر ساخته است. در کشورهای پرشماری، این صرافی‌ها کنشگری وسیعی داشته و به بازارگاه‌های اصلی دنیای رمزارزها با گردش مالی عظیمی مبدل شده‌اند. پژوهش فرارو با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و رویکرد تطبیقی با استفاده از ابزار کتابخانه و اینترنت، به تحلیل حقوقی صرافی‌های رمزارز از حیث نحوه تأسیس، چگونگی فعالیت و کیفیت مسئولیت، در نظام‌های حقوقی منتخب (اتحادیه اروپا، ایالات متحده آمریکا و ایران) پرداخته است و از این رهگذر، با بهره‌گیری از تجارب کشورهای پیشرو، به تبیین کاستی‌های نظام حقوقی ایران در این حوزه پرداخته و راهکارهایی را برای ارتقا و نضج حقوقی صرافی‌های رمزارز پیشنهاد داده و در مجموع، به این نتیجه رسیده است که در ایران، تاکنون مقررات خاصی که به‌طور مستقیم به موضوع صرافی‌های رمزارز بپردازد تدوین نشده است. این خلأ قانونی در مورد نحوه تأسیس و اخذ مجوز صرافی‌های رمزارز بسیار ملموس‌تر است. درخصوص نحوه فعالیت صرافی‌ها در ایران، برخی دستورالعمل‌ها صادر شده است که عمده‌تاً به‌طور غیرمستقیم ولی مبسوط به نحوه فعالیت آنان مرتبط می‌شود. به نظر می‌رسد قوانین کنونی کشور، مسئولیت‌های صرافی‌های رمزارز را به‌طور کامل پوشش نمی‌دهند. با وجود این که مسئولیت‌های اداری آن‌ها براساس مقررات جدید و مسئولیت‌های کیفری‌شان طبق قوانین عمومی جزایی مشخص شده، حمایت از مصرف‌کننده و تعیین مسئولیت‌های مدنی این صرافی‌ها در قبال کاربران، تا حد زیادی نادیده گرفته شده است.
واژگان کلیدی:	
تنظیم‌گری صرافی‌های رمزارز	
تأسیس صرافی	
فعالیت صرافی	
مسئولیت صرافی	
* نویسنده مسئول	
رایانامه: e_shoarian@tabrizu.ac.ir	

نحوه استناددهی:

طباطبایی، سیدعلیرضا، و حسینی، سیدعلیرضا (۱۴۰۵). رویکرد نظام‌های حقوقی اتحادیه اروپا، ایالات متحده آمریکا و ایران در تنظیم‌گری صرافی‌های رمزارز. حقوق فناوری‌های نوین، ۷(۱۳)، ۳۲۹-۳۵۱.

ناشر: دانشگاه علم و فرهنگ <https://www.usc.ac.ir>

شاپای الکترونیکی: ۲۷۸۳-۳۸۳۶

مقدمه

انقلاب نوین تبادلات مالی بلاک‌چین به‌حدی سریع توسعه یافته که هنوز بسیاری کشورها همگام با آن رشد نیافته‌اند. افزایش نسبتاً مداوم قیمت رمزارزها و اقبال عمومی گسترده به سرمایه‌گذاری در رمزارزها، به امید سودهای مالی هنگفت، که موجب افزایش تعداد صرافی‌های رمزارز و گسترش دامنه فعالیت‌های آن‌ها شده است، دولت‌های مختلف را به اقتضای ماهیت حکمرانی‌شان بر آن داشت که از منظر نظارت و تنظیم‌گری در مقوله ارزهای دیجیتال، به‌ویژه سکو (پلتفرم)های تسهیل‌کننده تبادلات آن‌ها (صرافی‌های رمزارز)، درخصوص اصل مشروعیت یا عدم مشروعیت این مؤسسات، نحوه تأسیس، حدود و ثغور و قلمروی فعالیت این نهادها و نیز مسئولیت آن‌ها در قبال خدماتی که به مشتریان‌شان در این سکوها ارائه می‌دهند، رویکرد حقوقی خود را مشخص و تبیین کنند. با وجود توسعه نفوذ مؤسسات رمزارز در سطح ایران و جهان، همچنان خلأ نسبتاً گسترده‌ای در حوزه قانونگذاری داخلی پیرامون صرافی‌های رمزارز وجود دارد. از این‌رو، هدف این پژوهش مطالعه تطبیقی رویکرد حقوقی کشورهای توسعه‌افته، به‌ویژه اتحادیه اروپا و ایالات متحده آمریکا، با حقوق ایران در این زمینه است تا در نهایت، پیشنهاداتی در موضوع نظارت و تنظیم‌گری صرافی‌های رمزارز به قانونگذار داخلی ارائه شود.

پرسش اصلی پژوهش آن است که رویکرد نظام‌های حقوقی اتحادیه اروپا، ایالات متحده آمریکا و ایران در تنظیم‌گری صرافی‌های رمزارز چگونه است؟ بر این مبنا، سؤالات فرعی بدین شکل تنظیم شده است:

۱. چه مقررات، نظام‌ها و شرایطی برای تأسیس صرافی‌های رمزارز در نظام‌های حقوقی منتخب ما جاری است؟
۲. چه قواعد و مقرراتی برای نظارت بر فعالیت و خدمات این صرافی‌ها حکم فرماست؟
۳. صرافی‌های رمزارز به چه نحو در قبال مراجع ذی‌صلاح مربوطه و کاربران خود مسئول‌اند؟ به عبارت دقیق‌تر مسئولیت کیفری، اداری، قراردادی و مدنی، که در این سه نظام حقوقی متوجه صرافی‌های رمزارز است، چیست؟

با وجود مقالات و کتاب‌های متعدد درباره حقوق رمزارزها، تاکنون پژوهش خاصی در مورد قوانین مربوط به صرافی‌های رمزارز انجام نشده است. تنها استثنا، پایان‌نامه کارشناسی ارشد محمد شیرآتشگاه (2022) است که تأثیر حقوقی صرافی‌های متمرکز و غیرمتمرکز در اقتصاد ایران را با تأکید بر جنبه‌های اقتصادی آن‌ها بررسی کرده است. در پژوهش‌های خارجی، عمده تمرکز بر قوانین مربوط به خود رمزارزها در کشورهای مختلف بوده است؛ هرچند مطالعاتی نیز درخصوص تنظیم‌گری صرافی‌های رمزارز در قوانین کشورهای مختلف (مانند اروپا و آمریکا) صورت گرفته، این پژوهش‌ها به‌ندرت رویکردی تطبیقی داشته‌اند.

هدف از این پژوهش، بررسی رویکرد حقوقی کشورهای توسعه‌افته و جهان اول (اتحادیه اروپا و ایالات متحده آمریکا) درخصوص تأسیس، فعالیت و مسئولیت قانونی، قراردادی و مدنی صرافی‌های رمزارز و چالش‌ها و راهکارهای حقوقی دو نظام حقوقی مذکور با نگاهی تطبیقی به حقوق ایران است تا دست‌آخر از رهگذر بررسی تجارب حقوقی آنان و مقایسه رویکرد حقوقی دو نظام مذکور، پیشنهادهایی به قانونگذار ایرانی در راستای ارتقای تنظیم‌گری در این حوزه ارائه شود.

از دیدگاه نگارندگان، عنوان پژوهش فرارو مقتضی آن است که نخست به ترتیبات حقوقی تأسیس صرافی‌های رمزارز در هریک از نظام‌های حقوقی پرداخته شود و در مرحله بعد، چهارچوب فعالیت و ارائه خدمات در کشورهای منتخب کاوش شود. نظم منطقی پژوهش، انواع مسئولیت و ضمانت‌اجراهای آن، درصورت عدول صرافی‌ها از مقررات فعالیت در این کشورها، را می‌طلبد؛ از این‌رو بررسی حقوقی تنظیم‌گری صرافی‌های رمزارز در اتحادیه اروپا، ایالات متحده آمریکا و ایران در این حوزه‌ها مدنظر بوده که در سه عنوان اصلی سامان یافته است: عنوان اصلی اول حوزه تأسیس، عنوان اصلی دوم چهارچوب حقوقی فعالیت صرافی‌ها و عنوان اصلی سوم انواع مسئولیت این صرافی‌هاست که شامل مسئولیت کیفری، اداری، قراردادی و مدنی است.

نکته حائز اهمیت در خصوص نظام حقوقی آمریکا، موضوع فدرالی بودن شیوه حکمرانی در آن است؛ از این رو مطالب آتی ناظر بر حقوق آمریکا عموماً در دو سطح فدرال و ایالتی بیان خواهند شد. توضیح این‌که مقررات فدرال در تمام قلمرو آمریکا به‌طور عام لازم‌الاجراست؛ در حالی‌که مقررات ایالتی صرفاً در آن ایالت یا ایالات مربوطه جاری است، مضافاً این‌که اتباع از هر دو سطح مقررات لازم بوده؛ با این قید که مقررات ایالتی در سایه مقررات فدرال تفسیر و اجرا می‌شوند. نکته دیگر آن‌که مقررات فدرال اصولاً ناظر بر یک موضوع کلی است (مانند موضوع کلی مؤسسات مالی)، حال آن‌که در سطح ایالتی امکان تدوین و اعمال مقررات بر موضوعات جزئی (مانند موضوع جزئی صرافی‌های رمزارز) میسر است.

۱. تنظیم‌گری در حوزه تأسیس صرافی‌های رمزارز

مقصود ما در این پژوهش، از مفهوم «تأسیس» و حقوق ناظر بر آن، تمامی سازوکارهای قانونی اخذ مجوز صرافی‌ها و اعطای آن از سوی نظام حقوقی برای تشکیل این مؤسسات است.

به‌طور کلی در هر سه نظام حقوقی مورد بحث، قواعد نحوه تشکیل صرافی‌ها به دو دسته قواعد شکلی و قواعد ماهوی قابل تفکیک و طبقه‌بندی‌اند. این تفکیک به‌ویژه در نظام حقوقی اتحادیه اروپا نمود بیشتری دارد. شرایط شکلی تأسیس به عبارت بهتر، همان ارائه فرم درخواست و ملزومات آن است. برای مثال در اتحادیه اروپا، مقررات مرتبط با تأسیس صرافی‌های رمزارز به‌شکل سازمان‌یافته و مدونی در دستورالعمل معروف به «میکا»^۱ یا «میکار»^۲ گنجانده شده است. به لحاظ قواعد شکلی تأسیس صرافی‌های رمزارز در اتحادیه اروپا:

الف) ابتدا متقاضی تأسیس صرافی باید کشور عضو میزبان (کشور مدنظر عضو اتحادیه اروپا) را انتخاب کند (European Parliament and of the Council, 2023, art 62). همچنین در صورت قصد متقاضی تأسیس به ثبت صرافی فراملی در اتحادیه، کشورهای مدنظر متقاضی باید انتخاب و معرفی شوند (European Parliament and of the Council, 2023, art 65)؛

ب) متقاضی باید درخواست‌نامه اخذ مجوز حاوی تمامی موارد مندرج در بند دوم ماده ۶۲ همان را به مراجع ذی‌صلاح کشور عضو میزبان ارائه کند؛

ج) مطابق بند ۸ ماده ۵۹ همان، در صورتی‌که متقاضی ثبت سابقاً صرافی خود را تأسیس کرده و در حال فعالیت است؛ کافی است درخواست مجوز فعالیت را، البته با همان شرایط درخواست‌نامه تأسیس، ارائه کند؛

د) صرافی‌های ثبت شده در صورت تمایل به اضافه کردن خدمات دیگری به صرافی خود، لازم است مجوز توسعه فعالیت کسب کنند (European Parliament and of the Council, 2023, art 59).

به لحاظ قواعد ماهوی تأسیس صرافی‌های رمزارز در اتحادیه اروپا نیز:

الف) متقاضی تأسیس صرافی الزاماً فقط می‌تواند یک شخص حقوقی باشد؛

ب) صرافی باید در کشور عضو میزبان دارای یک دفتر اداری ثبت شده بوده و محل مدیریت مؤثر شرکت در داخل اتحادیه باشد نیز حداقل یکی از مدیران شرکت مقیم اتحادیه باشد؛

ج) متقاضی باید در خصوص حفظ منافع اشخاص ثالث و اعمال نظارت‌های احتیاطی تعهد دهد (European Parliament and of the Council, 2023, art 59)؛

د) متقاضی باید اسنادی دال بر عدم سوءپیشینه مدیران و داشتن دانش، مهارت و تجربه مناسب جهت اداره صرافی تحصیل و ارائه کند (European Parliament and of the Council, 2023, art 62)؛

1. Acronym for: Markets in crypto-assets [regulation]

2. REGULATION (EU) 2023/1114 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 31 May 2023 on markets in crypto-assets (MICA/MICAR)

ه) حداقل سرمایه ۵۰ تا ۱۵۰ هزار یورو (جدول ۴ انتهای دستورالعمل)؛

ی) بیمه تضمین حسن انجام تعهدات مقررات اتحادیه (European Parliament and of the Council, 2023, art 67).
در نهایت مراجع مربوطه ملی و اتحادیه پس از اخذ استعلامات موضوع مواد ۶۳ و ۶۵ همان و نبود مانع ماهوی یا شکلی دیگر اقدام به صدور مجوز تأسیس صرافی برای متقاضی می‌کند.

برخلاف این نظام یکپارچه واحد قواعد تشکیل و اعطای مجوز تأسیس صرافی‌های رمزارز در اتحادیه اروپا، در امریکا اما مجوزهای مختلفی برای صرافی‌ها، چه در سطح فدرال و چه در سطح ایالتی، وجود دارد. برای مثال در سطح فدرال:

الف) مهم‌ترین مجوز لازم برای تأسیس یک صرافی رمزارز، اخذ مجوز از آژانس شبکه اجرایی جرائم مالی^۱ است. صرافی متقاضی با برآوردن شرایط ماهوی لازم نظیر تعیین نوع فعالیت و ارائه برنامه کاری و با پرکردن فرم شماره ۱۰۷ این آژانس (شرایط شکلی) به عنوان یک «کسب‌وکار خدمات مالی»^۲ شناسایی و ثبت می‌شود (Dilendorf, 2020, pp. 3-4)؛

ب) آن دسته از صرافی‌های رمزارزی که قصد ارائه خدمات بازار ثانویه را دارند، باید مجوز لازم را از کمیسیون بورس اوراق بهادار^۳ کسب کنند. بازار ثانویه در دنیای ارز دیجیتال، بازاری است که در آن رمزارزهایی که قبلاً در بازار اولیه عرضه اولیه شده‌اند، مورد معامله قرار می‌گیرند (Morshedi, 2022). مجوز صادره این سازمان وابسته به نوع ارز دیجیتال مورد مبادله در صرافی است؛ به این معنا که اگر ارزهای دیجیتال مورد مبادله از منظر این سازمان ورقه بهادار به‌شمار روند، مجوز مربوطه به صرافی اعطا می‌شود. در غیر این صورت، صرافی متقاضی باید از این سازمان مجوز معافیت^۴ دریافت کند (N. Johnson, 2020, p. 5)؛

ج) صرافی‌های رمزارزی که قصد ارائه خدمات بازار مشتقات را دارند، باید مجوز لازم را از کمیسیون معاملات آتی کالایی^۵ کسب کنند. قراردادهای مشتقه ارز دیجیتال قراردادهایی هستند که براساس قیمت یک ارز دیجیتال ارزش‌گذاری می‌شوند (Thakkar, 2023, p. 4836).
در سطح ایالتی امریکا نیز تأسیس صرافی‌های رمزارز دارای نظام‌های مختلف اعطای مجوز است. به عبارت دیگر، پس از درخواست برای مجوز فدرالی «کسب‌وکار خدمات پولی»، چهار مسیر علیحده وجود دارد که متقاضی ثبت می‌تواند برای راه‌اندازی یک صرافی ارز دیجیتال در ایالت‌های امریکا دنبال کند (Dilendorf, 2020, p. 2)؛

الف) درخواست برای مجوز «کسب‌وکار انتقال پول»^۶: این روش در ایالاتی انجام می‌گیرد که ارزهای دیجیتال را به‌عنوان ارز رایج نظیر سایر ارزهای فیات^۷ به رسمیت شناخته باشند (مثل واشنگتن). با وجود تنوع نحوه اعطای این مجوز در هریک از این ایالات، نظامی تحت عنوان «سیستم ملی صدور مجوز چند ایالتی»^۸ برای ایجاد هماهنگی و ایجاد رویه واحد میان این ایالت‌ها وجود دارد که در آن، متقاضیان با احراز تحصیل شرایط ماهوی و شکلی تعریف شده، مجوز تأسیس صرافی را با عنوان کسب‌وکار انتقال پول کسب می‌کنند (Dilendorf, 2020, pp. 4-9)؛

ب) ایالاتی نظیر کالیفرنیا، که نخست در قبال ارزهای دیجیتال رویکرد سکوت و عدم مداخله در پیش گرفته بودند، بعدها با به رسمیت شناختن ارزهای دیجیتال به عنوان ارزی جدید (دارایی مجازی) و پذیرش نمونه مقررات «قانون یکنواخت نظارت بر دارایی‌های مجازی»^۹ که کمیسیون مقررات یکپارچه^{۱۰} تدوین کرده، گروه دیگری از ایالت‌ها را تشکیل دادند که تابع مقررات متفاوتی هستند (Dilendorf, 2020, pp. 4-9).

1. Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN)
2. Money Services Business (MSB)
3. Securities and Exchange Commission (SEC)
4. Alternative Trading System (ATS)
5. Commodity Futures Trading Commission (CFTC)
6. money transmitter license (MTL)
7. Fiat currency
8. National Multistate Licensing System (NMLS)
9. Uniform Regulation of Virtual-Currency Business Act (URVCBA)
10. Uniform Law Commission (ULC)

10-11). بنابر آنچه در مقدمه این قانون آمده، نظام نحوه تأسیس صرافی‌ها نسبت به مقررات «کسب‌وکار انتقال پول»، مجوزدهی انعطاف‌پذیرتر و نیز ثبت‌نام پیش از صدور مجوز را برای صرافی‌ها ارائه داده و همچنین حمایت‌های بیشتری را برای مشتریان صرافی‌ها در نظر گرفته است؛ (ج) برای متقاضیان تأسیس، راه‌حل دیگری از حیث مجوز تأسیس وجود دارد و آن، همکاری با یک مؤسسه بانکی برای استفاده از مجوز ملی آن مؤسسه است. به موجب نامه تفسیری شماره ۱۱۷۰ از سوی اداره کنترل ارز (OCC)^۱ در جولای سال ۲۰۲۰ بآن‌کهای ملی و انجمن‌های پس‌انداز فدرال اجازه دارند «خدمات بانکی مجاز را به هر کسب‌وکار قانونی که انتخاب می‌کنند - از جمله کسب‌وکارهای ارزهای دیجیتال - ارائه دهند، مشروط بر این‌که خطرات را به‌طور مؤثر مدیریت و از قوانین قابل اجرا پیروی کنند (Dilendorf, 2020, p. 13).

د) در برخی ایالت‌ها نظیر ایالت وایومینگ، نوعی مجوز تأسیس معتبر در تمامی ایالات وجود دارد که در آن، اداره بانکداری^۲ این ایالت به شرکت‌های ارز دیجیتال و دارایی‌های دیجیتال اجازه داده تا برای اخذ [مجوز بین‌ایالتی] «مؤسسه سپرده‌گذاری با هدف ویژه»^۳ درخواست بدهند. چنین مؤسسه‌ای به‌عنوان یک مؤسسه مالی، مجاز به دریافت سپرده، انجام مدیریت دارایی امانی و همچنین فعالیت‌های مربوط به نگهداری است که در تمام ایالات معتبر است (Dilendorf, 2020, p. 12).

افزون بر چهار روش فوق‌الذکر، مقررات خاص و منحصر به فردی در ایالت نیویورک تحت عنوان «بیت‌لایسنس»^۴ وجود دارد که توسط اداره خدمات مالی ایالت نیویورک^۵ از سال ۲۰۱۵ به اجرا گذاشته شده است که البته صرفاً در قلمروی این ایالت لازم‌الاجراست.

علی‌رغم تفاوت دو نظام حقوقی اروپایی و آمریکایی، درخصوص نحوه تأسیس صرافی‌ها، دست‌کم دو نظام حقوقی مزبور در موضوع برخورداری از نظام تأسیس ساختارمند اشتراک دارند. این درحالی است که در باب حقوق تأسیس صرافی‌ها در ایران، در عمل نظام مدونی بر نحوه تأسیس صرافی‌ها حاکم نیست؛ اما اصولاً پیش‌نیازهایی اساسی برای متقاضیان تأسیس صرافی وجود دارد که عبارت‌اند از التزام به مبارزه با پول‌شویی، احراز هویت کاربران و ثبت تراکنش‌ها (Vista, 2021). باین‌حال به‌لحاظ نظری می‌توان در این خصوص قواعدی را از لایه‌لای مقررات داخلی کشور استخراج کرد. در راستای ماده ۱۰۸ آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۴ الحاقی قانون مبارزه با پول‌شویی و بنابر دستورالعمل «الزامات و ضوابط فعالیت در حوزه رمزارزها در کشور» مصوب ۱۳۹۷، بانک مرکزی ایران اصلی‌ترین مرجع اعطای مجوز به صرافی‌هاست که البته این نهاد، بستری برای این منظور پیش‌بینی نکرده است. علاوه‌براین، بنابر قانون نظام صنفی، که با رویکرد سامان‌دهی کسب‌وکارها تدوین شده، اتحادیه کشوری کسب‌وکارهای مجازی دیگر نهاد اعطاکننده مجوز در این باره است (Shokuhian, 2023). شایان ذکر است که صلاحیت دو مرجع مذکور منافی یکدیگر نیستند؛ زیرا مجوز بانک مرکزی ناظر بر مؤسسات مالی است و مجوز اتحادیه کشوری ناظر بر کسب‌وکارهاست و صرافی‌های رمزارز نیز از هر دو قسم محسوب می‌شوند؛ مضافاً این‌که پیش‌تر در نظام حقوقی آمریکا دیدیم که صرافی‌ها ملزم به کسب مجوزهای متعدد فدرال و ایالتی هستند. نکته قابل ذکر دیگر این است که اگر صرافی در قالب یک شرکت موضوع قانون تجارت تشکیل شده باشد، رعایت قانون ثبت شرکت‌ها (مستند به ماده ۲ قانون درباره ثبت شرکت‌ها)^۶ نیز لازم است.

1. Office of the Comptroller of the Currency
2. Wyoming Division of Banking
3. Special Purpose Depository Institution (SPDI)
4. BitLicense
5. New York Department of Financial Services (NYDFS)

۶. کلیه شرکت‌های ایرانی مذکور در قانون تجارت (سهامی - ضمانتی - مختلط - تعاونی) که در تاریخ اجرا این قانون موجود و مطابق مقررات قانون تجارت راجع به ثبت و تطبیق تشکیلات خود با قانون مزبور عمل نکرده‌اند باید تا آخر شهریورماه ۱۳۱۰ تشکیلات خود را با مقررات قانون تجارت تطبیق نموده و مطابق قانون مزبور تقاضای ثبت کنند والا به تقاضای مدعی‌العموم بدایت محلی که ثبت باید در آن جا به عمل آید محکمه مدیران آن‌ها را به یک صد الی هزار تومان جزای نقدی محکوم خواهد کرد و در صورت تقاضای مدعی‌العموم حکم انحلال شرکت مختلف نیز صادر خواهد شد. در صورتی که مدت فوق برای تطبیق تشکیلات با قانون تجارت و تقاضای ثبت کافی نباشد، رئیس محکمه ابتدایی محل به تقاضای شرکت تا سه ماه مهلت اضافی خواهد داد.

۲. تنظیم‌گری در حوزه فعالیت صرافی‌های رمزارز

مراد ما از «فعالیت» صرافی‌ها و حقوق ناظر بر آن، شامل تمامی قوانین و مقررات یک سیستم حقوقی درخصوص خدمات ارائه شده توسط صرافی‌های رمزارز به مشتریان و چهارچوب نظارتی فعالانه یک نظام حقوقی بر این خدمات و عملکردهای صرافی‌هاست.

در اتحادیه اروپا با عنایت به این‌که سیستم حقوقی آن مبتنی بر حقوق نوشته است، انتظار می‌رود که مقررات موضوعه و مدونی توسط اتحادیه اروپا تدوین شده باشد. در عمل، رویکرد اتحادیه اروپا به‌گونه‌ای بوده که چهار نوع مقررات بر نحوه فعالیت صرافی‌های رمزارز مطابق مقررات اتحادیه اروپا تصویب و حاکم شده است. این مقررات در مجموع با هدف ایجاد یک نظام مدیریتی کارآمد و مشتری‌مدار، استانداردسازی پلتفرم‌های صرافی‌ها و استقرار یک نظام مالیاتی مناسب، وضع شده‌اند:

۱. مقررات حقوقی: از جنبه حقوقی، با تصویب دستورالعمل میکا، مقررات حقوقی مبسوطی برای صرافی‌ها در این دستورالعمل مقرر شد که با وجود مبسوط بودن، به‌طورکلی در چهار مجموعه اصول قابل طبقه‌بندی است:

الف) اصول کلی حاکم بر نهاد صرافی‌ها: صرافی‌ها مکلف به مشتری‌مداری، برقراری یک سیستم مدیریتی سالم و کارآمد در صرافی، پیش‌بینی راه‌حلی برای حل تعارض منافع میان ذی‌نفعان صرافی و البته اعمال راهکارهایی برای امنیت سرمایه کاربران ازجمله مقررات حداقل سرمایه صرافی و مقررات بیمه هستند (European Parliament and of the Council, 2023, art 66-68, 72)؛

ب) اصول حاکم بر عملیات صرافی: از آنجاکه مهم‌ترین رابط کاربری مشتریان با صرافی سکوی صرافی است، دستورالعمل میکا در این خصوص نیز مقرراتی را تنظیم کرده است. مقررات مبسوطی که به‌طورکلی بیانگر نحوه اجرای سکو، مقررات نحوه مبادله رمزارزها با پول یا با سایر رمزارزها و مقررات ناظر بر تأمین برخی خدمات از خارج صرافی هستند (European Parliament and of the Council, 2023, art 73, 76, 77)؛

ج) اصول حاکم بر دارایی مشتریان: صرافی‌ها از آن رو که با دارایی‌های کاربران سروکار دارند، مکلف به رعایت مواردی هستند؛ ازجمله نحوه حفاظت از دارایی مشتریان، نگهداری و مدیریت اموال مشتریان و نحوه ارائه مشاوره و سبب‌گردانی (European Parliament and of the Council, 2023, art 70, 75, 81)؛

د) اصول حاکم بر سفارش‌های مشتریان: عمده‌خواسته کاربران از صرافی‌ها، اجرای سفارش‌های ایشان است؛ دستورالعمل میکا نیز به‌سبب اهمیت آن، مواردی را بدین مهم اختصاص داده است که به‌طورکلی درخصوص نحوه دریافت و ارسال سفارش‌های مشتریان، نحوه اجرای سفارش‌های رمزارزی، نحوه بازاریابی (خرید و فروش) رمزارزهای مشتریان و نحوه نقل‌وانتقال رمزارزهای کاربران است (European Parliament and of the Council, 2023, art 78-80, 82).

۲. مقررات فنی: دستورالعمل دیگری تحت عنوان «دورا»^۱ از جنبه فنی، شرکت‌های حوزه فناوری اطلاعات در اتحادیه ازجمله صرافی‌های رمز را موظف به رعایت سه موضوع کرده است: اول آن‌که صرافی باید تمامی زیرساخت‌های لازم برای مدیریت ریسک فاوا (فناوری اطلاعات و ارتباطات)^۲ را فراهم کند (European Parliament and of the Council, 2023, art 5-14)؛ دوم آن‌که از قبل حوادث مرتبط با فاوا را طبقه‌بندی کرده و در هنگام رخداد این حوادث، آن را مدیریت کند (European Parliament and of the Council, 2023, art 17-18) و سوم آن‌که سکو خود را جهت سنجش میزان آمادگی، تحت آزمایش تاب‌آوری عملیات دیجیتال قرار دهد (European Parliament and of the Council, 2023, art 24-26). این درحالی است که دو نظام حقوقی دیگر، به‌طور اختصاصی به بُعد فنی سکوها مقررات علیحده‌ای را اختصاص نداده‌اند.

1. REGULATION (EU) 2022/2554 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 14 December 2022 on digital operational resilience for the financial sector (digital operational resilience act)
2. Information and communication technology (ICT)

۳. مقررات مالیاتی: اعمال مالیات بر صرافی‌های رمزارز مطابق مقررات اتحادیه اروپا به کارکرد آن صرافی بستگی خواهد داشت. به‌طور کلی قابلیت اعمال مالیات بر صرافی‌ها حسب نوع کارکرد از سه حیث مطرح است: ۱) اعمال مالیات بر صرافی از حیث ارائه خدمات و اخذ کارمزد؛ ۲) اعمال مالیات بر صرافی از حیث انجام معاملات برای خود؛ و ۳) اعمال مالیات بر صرافی از حیث انجام معاملات به نمایندگی برای ثالث (Ehrke-Rabel et al., 2022, pp. 503-504). این درحالی است که در حقوق آمریکا و ایران چنین نظام مالیاتی ساختارمندی برای صرافی‌ها دیده نمی‌شود.

۴. رژیم آزمایشی «فناوری دفتر کل توزیع شده»^۱: به لحاظ ساختاری، این رژیم یک محیط آزمایشی نظارتی و نوعی «سندباکس»^۲ است. سیستم نظارتی سندباکس یک محیط آزمایش نظارتی برای فناوری‌های مالی ایجاد می‌کند که در آن، خدمات و محصولات پیش از ارائه به کاربران، در محیطی آزمایشی تست می‌شوند (Peng, 2023, p. 225). این چهارچوب به «برخی از زیرساخت‌های بازار دفترکل توزیع شده» (از جمله صرافی‌ها) این امکان را می‌دهد که «به‌طور موقت از برخی الزامات خاص قوانین خدمات مالی اتحادیه» معاف شوند. با توجه به ماهیت موقت این چهارچوب، کاربرد آن حداکثر به مدت شش سال محدود می‌شود. مهم است که قانون‌گذاران و ناظران اتحادیه اروپا در اسرع وقت اعلام کنند که آیا مایل به ادامه این رژیم به‌طور کلی هستند یا خیر و بدین ترتیب، اطمینان حقوقی (صرافی‌ها نسبت به آینده) را افزایش دهند (Maume & Kesper, 2023, pp. 5-6).

پس دیدیم که به اقتضای رومی - ژرمنی بودن سیستم حقوقی اتحادیه اروپا، مقرراتی مدون در موضوعات مختلف ناظر بر فعالیت صرافی‌های رمزارز وجود دارد؛ اما فعالیت صرافی‌های رمزارز در ایالات متحده آمریکا، به‌ویژه در سطح فدرال، با محوریت آژانس‌های ناظر فدرال تنظیم می‌شود. به عبارت دیگر، هر جنبه از فعالیت صرافی‌های رمزارز مرتبط با یکی از آژانس‌های فدرال امریکاست.

الف) یکی از اساسی‌ترین و گسترده‌ترین نقش‌های نظارت بر فعالیت‌های صرافی‌های رمزارز در سطح فدرال ایالات متحده از طریق کمیسیون بورس اوراق بهادار صورت می‌گیرد؛ به‌ویژه در مواردی که دارایی‌های دیجیتال، از جمله دارایی‌های رمزنگاری، به عنوان اوراق بهادار طبقه‌بندی می‌شوند. بحث طولانی مدت در مورد این که آیا ارزهای دیجیتال باید به عنوان اوراق بهادار طبقه‌بندی شوند یا خیر، همچنان ادامه دارد و این کمیسیون اقدامات اجرایی را علیه شرکت‌هایی مانند رپل^۳، کوین بیس^۴ و بایننس^۵ انجام داده است. گری جنسler^۶ رئیس این کمیسیون، اعلام کرده است که سکوها رمزنگاری و وام‌دهندگان باید مانند بورس‌های اوراق بهادار تحت نظارت قرار گیرند (Montague, 2024)؛

ب) صلاحیت شبکه اجرایی جرائم مالی صرفاً به مرحله اعطای مجوز تأسیس و ثبت خلاصه نمی‌شود؛ بلکه نظارت وسیعی بر فعالیت صرافی‌ها از حیث رعایت مقررات بنیادی ضد پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم^۷ دارد؛ مقرراتی که مهم‌ترین نتیجه مستقیم آن پروتکل شناخت مشتری^۸ است. به عبارت دیگر، انتظار می‌رود مبادله‌کنندگان و مدیران ارزهای رمزنگاری شده و هر شرکتی که با ارزهای دیجیتال کار می‌کند، باید از مقررات ضد پول‌شویی^۹ و شناخت مشتری پیروی کند. همچنین مطابق با مقررات این آژانس در مورد مؤسسات کسب‌وکار خدمات مالی، صرافی‌های ارز دیجیتال باید به دولت فدرال اجازه دهند تا به صورت شفاف به سوابق تجاری دسترسی داشته باشند (Hughes, 2017, p. 8)؛

1. Distributed Ledger Technology Pilot Regime {REGULATION (EU) 2022/858 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 30 May 2022 on a pilot regime for market infrastructures based on distributed ledger technology} ; DLT

2. sandbox

3. Ripple

4. Coinbase

5. Binance

6. Gary Gensler

7. anti-money laundering / counter-terrorism financing (AML/CTF)

8. Know your customer (KYC)

9. anti-money laundering (AML)

ج) کمیسیون معاملات آتی کالای آمریکا بر فعالیت صرافی‌ها از این حیث نظارت می‌کند که آیا خدمات بازار مشتقات آیا توسط صرافی‌های دارای مجوز مربوطه ارائه می‌شود یا خیر. این کمیسیون اعلام کرده است که سرمایه‌گذاران خرد آمریکایی می‌توانند محصولات مشتقه اهرم‌دار یا با مارجین را فقط در صرافی‌های تحت نظارت خریداری کنند، نه خارج از این صرافی‌ها (Shafayani, 2022, p. 7)؛

د) اداره کنترل دارایی‌های خارجی آمریکا^۱ تحریم‌های مالی ایالات متحده و مجوزهای مرتبط، مقررات و مجازات‌های مربوطه را مدیریت می‌کند. همه این موارد به دارایی‌های دیجیتال و همچنین سایر انواع دارایی‌ها مرتبط است. اشخاصی که به هر نحوی تحت صلاحیت این آژانس هستند مسئولند مطمئن شوند که در تراکنش‌های غیرمجاز و ممنوعه توسط تحریم‌های این آژانس مشارکت نمی‌کنند. برای مثال، در دسامبر ۲۰۲۰، این آژانس جریمه‌ای به ارزش ۹۸/۳۸۰ دلار علیه صرافی «بیت‌گو»^۲ را به دلیل نقض آشکار برنامه‌های تحریم‌های متعدد مرتبط با تراکنش‌های ارز دیجیتال اعلام کرد (Brody, 2021, p. 7).

با این حال، فعالیت صرافی‌های رمزارز در ایالات متحده آمریکا در سطح ایالتی علی‌رغم کاملاً بودن سیستم حقوقی آمریکا، مشابه با نظام حقوقی اتحادیه اروپا و ایران با محوریت قوانین است؛ لذا فعالیت صرافی‌های رمزارز در ایالات آمریکا، تابع مقررات بین ایالتی یا خاص برخی ایالت‌هاست؛ برای مثال:

الف) نمونه مقررات قانون یکنواخت نظارت بر دارایی‌های مجازی، که پیش‌تر بدان اشاره کردیم، مقرراتی درخصوص نحوه فعالیت صرافی‌های رمزارز بیان کرده است که با ثبت و ضبط سوابق معاملات، الزاماتی برای افشای اطلاعات به مشتری، حفاظت از دارایی‌های مشتریان و تفکیک آن از دارایی‌های شخصی صرافی و نیز اجرای برنامه‌های انطباق اجباری سیستم و نظارت (از قبیل برنامه‌های امنیت سایبری، تداوم کسب‌وکار، ضد پول‌شویی و...) مرتبط است؛

ب) قانون تجارت متحد^۳ مجموعه قوانینی است که بر تمام معاملات تجاری در ایالات متحده حاکم است. این قانون فدرال نیست؛ بلکه قانونی ایالتی است که به طور یکنواخت پذیرفته شده است. مطابق این قانون، شخصی که خدمات اجرای تراکنش را به عموم ارائه می‌دهد، به عنوان «کارگزار صرافی»^۴ شناخته می‌شود و آن‌ها را موظف به رعایت موضوعاتی نظیر رویه‌های امنیتی، وظایف دریافت‌کننده^۵ دستورات پرداخت، زمان‌بندی و تأثیر دستورات پرداخت ارز رمزنگاری و... می‌کند (Hughes et al., 2015, p. 552).

افزون بر مقررات بین ایالتی مذکور، در برخی ایالات، مقرراتی مخصوص آن ایالت نیز تدوین و اجرایی می‌شود؛ نظیر:

ج) مقررات «بیت‌لایسنس» ایالت نیویورک بسیاری از پروژه‌ها را ملزم می‌کند که برای فعالیت در این حوزه، استانداردهای سازمان‌های سنتی را رعایت کنند. این امر با نیازمندی‌های سازمان شبکه اجرای جرایم مالی تفاوتی ندارد که همه فراهم‌کنندگان خدمات دارایی‌های مجازی در ایالات متحده باید آن‌ها را اعمال کنند (Rahimi & Sharifian, 2021, pp. 94-95). بیت‌لایسنس مقررات دقیقی درخصوص الزامات سرمایه، نگهداری و محافظت از دارایی‌های مشتریان، گزارش‌ها و اطلاعات مالی، برنامه مبارزه با پول‌شویی، دفاتر و سوابق معاملات و... بیان کرده است؛

د) مقررات ذخایر نقدی ایالت هاوایی، که براساس آن در سپتامبر سال ۲۰۱۶ بخش مؤسسات مالی هاوایی^۶ اعلام کرد صرافی‌های ارز دیجیتال و ارائه‌دهندگان کیف پول باید ذخایر نقدی معادل با ارزش دلار آمریکا در برابر ارز دیجیتال که برای مشتریان خود نگهداری می‌کنند، داشته باشند؛ البته کوین‌بیس در بیانیه مطبوعاتی خود اعلام کرد که این سیاست به وضوح اجرا نشدنی است (Chu, 2019, p. 2343).

1. Office of Foreign Assets Control (OFAC)

2. BitGo

3. Uniform Commercial Code (UCC)

4. exchange operator

۵. گیرنده وجه حاصل از پرداخت برای کالا یا خدمات را می‌توان «دریافت‌کننده یا ذی‌نفع یا recipient» نامید.

6. Division of Financial Institutions (DFI)

در نظام حقوقی ایران، مطابق دستورالعمل «الزامات و ضوابط فعالیت در حوزه رمزارزها در کشور»، ذیل بخش «الزامات عمومی صرافی‌ها»، مقرراتی البته اندک، در خصوص نحوه فعالیت صرافی‌های رمزارز وجود دارد که بنا بر آن، اولاً فهرست رمزارزهای قابل مبادله در صرافی‌ها توسط بانک مرکزی تعیین و ابلاغ می‌شود؛ ثانیاً صرافی‌ها مکلف به رعایت قوانین مبارزه با پول‌شویی بوده که نیازمند بررسی مشتریان است و ثالثاً تراکنش‌های کاربران باید ثبت و ضبط شوند (دستورالعمل الزامات و ضوابط فعالیت در حوزه رمزارزها، ۱۳۹۷، ص ۱۲).

البته فعالیت صرافی‌های رمزارز در ایران، با این‌که به طور عام تابع دستورالعمل «الزامات و ضوابط فعالیت در حوزه رمزارزها در کشور» است، به دلیل اجمال این دستورالعمل، برخی از اصلی‌ترین فعالیت‌ها و خدمات صرافی‌ها مستلزم بررسی حقوقی به طور خاص هستند:

الف) معاملات بازار مشتقات: این معاملات، که اصطلاحاً «معاملات تعهدی» (معاملات مارچین^۱ یا اهرم‌دار^۲) نامیده می‌شوند، معاملاتی‌اند که در آن، کاربر با تودیع مقداری وثیقه به صرافی، بسته به ضریب انتخابی، رمزارز موضوع موقعیت تعهدی را از مالک آن تحت قرارداد وکالت اخذ کرده و با ایجاد موقعیت معاملاتی خرید یا فروش، متعهد به بازگرداندن دارایی موضوع وکالت به مالک دارایی می‌شود (Shihoodi, 2023). با وجود نظرات مختلف در خصوص ربوی بودن یا نبودن این معاملات، می‌توان در مقام تبیین، قالب این عقود را از عقود معین فاصله داد و یا به اصل آزادی قراردادی اکتفا کرد و قالب قراردادهای خصوصی را جایگزین عقود به ظاهر معین کرد (Rahimi & Sharifian, 2021, pp. 76, 78). همچنین رهبری در پاسخ به استفتایی که از ایشان در خصوص حکم شرعی «اهرم» شده، چنین فتوا داده‌اند: اگر این اعتبار به عنوان قرض پرداخت شود، چون همراه با سود بازپس گرفته می‌شود، ربا و حرام است؛ اما اگر مبلغ اضافه به عنوان کارمزد و در قبال خدمات ارائه شده و در حد متعارف باشد، اشکالی ندارد. ضمناً اگر اعطای اعتبار در ضمن عقد شرعی دیگری (مثل مشارکت اعتباردهنده با گیرنده اعتبار در تجارت) باشد، اشکالی ندارد (Seraj, 2020). در نظام حقوقی آمریکا نیز بررسی کردیم که به منظور اهمیت موضوع معاملات بازار مشتقات، آژانس فدرال علیحده‌ای (کمسیون معاملات آتی کالای آمریکا) بر فعالیت صرافی‌های رمزارز از این حیث نظارت دارد.

ب) سرویس «ربات‌های معامله‌گر»: ربات معامله‌گر یا «تریدر بات»^۳، یک برنامه نرم‌افزاری و دستیار معاملاتی است که به طور خودکار در صرافی‌های ارز دیجیتال معامله انجام می‌دهد. گرچه وضعیت حقوقی معاملات انجام شده توسط هوش مصنوعی، از نظر فقه و نظام حقوقی ایران به دلیل وجود غرر ناشی از عدم علم تفصیلی کاربر به عوضین معاملات آتی [می‌تواند] باطل باشد؛ اما حکم به بطلان این معاملات نه تنها با عرف بازارهای مالی در تعارض است؛ بلکه به دلیل حجم گسترده این نوع از معاملات سبب مشکلات عدیده خواهد شد. برای حل این مشکل، پیشنهاد قوانین کاملاً جدید برای این حوزه خطر ناسازگاری و تعارض این قوانین با سایر قوانین و دیگر بخش‌های حقوقی را در پی خواهد داشت؛ از این رو... نهاد حقوقی جدیدی تحت عنوان «وکیل مجازی» نظریه‌پردازی می‌شود که معاملات انجام شده توسط هوش مصنوعی در حکم معاملات انجام شده توسط وکیل کاربر است و در نتیجه صحیح تلقی می‌شود (Nakhjavani & Yaghoobi, 2022, p. 64).

یکی دیگر از مباحث مهم ذیل تنظیم‌گری صرافی‌های رمزارز، موضوع «خودتنظیم‌گری» صرافی‌هاست. خودتنظیمی صنعت صرافی‌های ارزهای دیجیتال در آمریکا بدین صورت است که صرافی‌های فعال در آمریکا می‌توانند به «انجمن»‌هایی بپیوندند که در آن‌ها بتوانند بر معیارهای عضویت توافق کنند، کدهای رفتاری برای کاهش ریسک وضع کنند و سازوکارهایی برای اجرای این قوانین به منظور تضمین پایبندی به آن‌ها ایجاد کنند. مزایای چنین انجمن‌هایی، فزاینده‌تر از معامله‌گران و به مشتریان آن‌ها، که دانش تخصصی نرم‌افزاری ندارند، نیز گسترش می‌یابد. مشتریان می‌توانند اطمینان بیشتری داشته باشند که صرافی‌های عضو این باشگاه با صداقت معامله خواهند کرد؛ زیرا رفتار آن‌ها توسط سایر اعضا (که از طریق کدهای رفتاری و تعهدات مالی مشترک به هم مرتبط هستند) و حتی مشتریان، در صورت نقض قوانین، تحت نظارت باشگاه قرار می‌گیرد.

1. margin
2. leveraged
3. Trader bot

برای مثال در سپتامبر ۲۰۱۸، چهار صرافی ارز دیجیتال بیت‌رکس^۱، بیت‌فلایر^۲، بیت‌استمپ^۳ و جمینی^۴ قصد خود را برای تشکیل اولین سازمان خودتنظیم‌گر این صنعت، یعنی انجمن کالای مجازی^۵، اعلام کردند (Howell et al., 2019, pp. 9-10). مشابه این امر (خودتنظیم‌گری صرافی‌ها) در ایران و در پی اعطای نماد الکترونیک (اینماد) برای صرافی‌های فعال در ایران شکل گرفت؛ نماد تجارت الکترونیکی یا «اینماد» یک نشان دولتی است که صرفاً توسط مرکز توسعه تجارت الکترونیکی (تابع وزارت صنعت، معدن و تجارت)، صادر شده و به کسب‌وکارهای اینترنتی با هدف سامان‌دهی، احراز هویت و صلاحیت آن‌ها و به منظور اعتمادسازی و رسمیت‌دهی به فعالیت کسب‌وکارهای اینترنتی و حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان و جلوگیری از آسیب‌های احتمالی اعطا می‌شود. از آنجایی که این نماد با معرفی و صلاحیت نظارتی سه تشکل سازمان نظام صنفی رایانه‌ای، انجمن فناوری‌های نوین مالی و انجمن فناوران زنجیره‌بلوک به صرافی‌ها داده می‌شود، حاکی از توجه دولت به بحث نهاد خودتنظیم‌گری صرافی‌هاست که احتمالاً مقتبس از نهاد متناظر موجود در امریکاست (Digital Currency, 2023). ظرفیت خودتنظیم‌گری صرافی‌ها، با این‌که در نظام اروپایی وجود ندارد، اما رژیم آزمایشی دفتر کل توزیع‌شده در نظام اروپایی تقریباً از همین قسم است؛ زیرا هر دو موضوع (خودتنظیم‌گری و رژیم آزمایشی) محیط منعطف‌تری برای صرافی‌ها فراهم می‌کنند.

۳. تنظیم‌گری در حوزه مسئولیت‌های صرافی‌های رمزارز

در این مبحث، مسئولیت حقوقی صرافی‌های رمزارز در نظام‌های حقوقی منتخب را در چهار سطح مسئولیت کیفری صرافی‌ها به معنای مسئولیت ناظر بر تمامی جرایم مرتبط با صرافی‌های رمزارز، مسئولیت اداری یا صنفی آن‌ها به معنای سازوکارهای منفعلانه نظارتی مراجع عمومی-دولتی بر صرافی‌ها به منزله یک مؤسسه مالی مثل ضمانت‌اجراهای اداری دولت علیه صرافی‌ها و تکالیف صرافی‌ها در قبال مراجع مذکور مثل ارائه گزارش، مسئولیت قراردادی صرافی‌های رمزارز در قبال کاربران و مشتریان خود و مسئولیت مدنی صرافی‌های رمزارز (با تأکید بر بررسی سازوکارهای حقوقی جبران خسارات وارده به کاربران) بررسی خواهیم کرد.

۱-۳. مسئولیت کیفری صرافی‌های رمزارز

عمده‌اقدام هر سه نظام حقوقی منتخب در خصوص مسئولیت کیفری صرافی‌های رمزارز، حول محور مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم است. اتحادیه اروپا صرافی‌ها را موظف به انجام اقداماتی به منظور جلوگیری از وقوع این جرایم می‌کند که عبارت‌اند از: ارزیابی ریسک مؤسسه، ارزیابی ریسک مشتری، بررسی دقیق مشتری، بازرسی داخلی سازمان، ارائه گزارش ریسک کارمندان و ریسک مشتریان، مدیریت داده‌ها و اطلاعات، آموزش کارمندان و منع افشاء گزارش‌دهی (Bebis, 2018, pp. 57-75). ضمانت اجرای تخلف صرافی‌ها از این تکالیف مطابق ماده ۵۹ دستورالعمل پنجم مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم^۶ اصطلاحاً «تحریم»^۷ صرافی خواهد بود که می‌تواند بیانیه‌ای عمومی علیه صرافی متخلف، جزای نقدی یا انفصال مدیران باشد.

در امریکا، امر مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم در صلاحیت آژانس «شبکه اجرایی جرائم مالی» قرار می‌گیرد. این آژانس فدرال در همین راستا صرافی‌های ریپل^۸ و کوین‌ام‌ایکس^۹ را مورد تعقیب قرار داده است (Hughes, 2017, pp. 9-11). علاوه بر این جرایم، جرایم

1. Bittrex Inc.

2. bitFlyer USA Inc.

3. Bitstamp Inc.

4. Gemini

5. Virtual Commodity Association (VCA)

6. DIRECTIVE (EU) 2018/843 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing (AMLD5)

7. sanction

8. Ripple

9. Coin.mx

دیگری نیز توسط صرافی‌ها قابل ارتکاب است که بارزترین نمونه آن پرونده ورشکستگی صرافی «افتی‌ایکس»^۱ است که در آن، این صرافی و مدیر عامل آن جرایمی نظیر کلاهبرداری و سوءاستفاده از دارایی‌های کاربران مرتکب شده بودند (Baker, 2024). در نظام حقوقی ایران نیز با عنایت به سیاست جنایی کشور و کارکرد صرافی‌ها، جرایم متعددی در بستر صرافی‌ها به وقوع می‌پیوندد که مهم‌ترینشان عبارتند از:

الف) پول‌شویی: بنا بر بند هفتم دستورالعمل الزامات و ضوابط فعالیت در حوزه رمزارزها در کشور (بخش الزامات عمومی صرافی‌ها)، صرافی‌های رمزارزی ملزم به رعایت قوانین مبارزه با پول‌شویی و شناسایی مشتریان خواهند بود؛ بنابراین صرافی‌ها مشمول قانون مبارزه با پول‌شویی ایران بوده که مطابق ماده ۷ این قانون، مکلف به احراز هویت کاربران، ارائه گزارش عملیات مشکوک، ثبت و نگهداری سوابق معاملاتی و ... هستند که تخلف از این تکالیف مطابق تبصره بند ۷ این قانون، ممکن است مجازات‌هایی نظیر جزای نقدی درجه شش و انفصال موقت مدیران صرافی را به همراه داشته باشد؛

ب) تأمین مالی تروریسم: مطابق ماده ۱۳ و ۱۴ قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم مصوب ۱۳۹۴، تمامی اشخاص مشمول قانون مبارزه با پول‌شویی، مشمول این قانون شده و دارای تکالیف زیرند: اولاً احراز هویت کاربران؛ ثانیاً نگهداری مدارک مربوط به سوابق معاملات و عملیات مالی اعم از فعال و غیرفعال و نیز مدارک مربوط به سوابق شناسایی مراجعان، حداقل به مدت پنج سال بعد از پایان عملیات؛ ثالثاً گزارش عملیات مشکوک از حیث تأمین مالی تروریسم به شورای عالی مبارزه با پول‌شویی. تخلف صرافی‌ها از این تکالیف به موجب تبصره ۱ ماده ۱۴ همین قانون ممکن است یکی از مجازات‌های درجه هفت را در پی داشته باشد؛

ج) کلاهبرداری و اخلاف در نظام اقتصادی کشور: به لحاظ نظری، ارتکاب جرم کلاهبرداری موضوع ماده ۱ قانون تشدید مجازات مرتکبان ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری از طریق صرافی‌های رمزارز و مؤسسان آن امری امکان‌پذیر است. اگر چنین جرم مالی‌ای در سطح کلان باشد، می‌تواند از مصادیق اخلاف در نظام اقتصادی کشور موضوع بند(ه) ماده ۱ قانون مجازات اخلاف‌گران در نظام اقتصادی کشور نیز باشد. درحقیقت این امکان وجود دارد که فردی (یا افرادی) به تأسیس صرافی رمزارز اقدام کرده و پس از جلب اعتماد مردم و تحصیل وجوه و رمزارزها یا کوین‌های آن‌ها، اموال مذکور را متصرف شود و از این طریق، مرتکب کلاهبرداری و حتی اخلاف در نظام اقتصادی کشور شود؛ چنان‌که مشابه آن در پرونده جنجالی صرافی کریپتولند رخ داد؛

د) خیانت در امانت/ فروش مال غیر: معمولاً صرافی‌ها برای مشتریان خود خدمات کیف پول داخلی (وَلِت)^۲ ارائه می‌دهند تا کاربران واریزی‌های رمزارزی یا ریالی خود را در آن‌ها نگهداری کنند. حال اگر صرافی‌ها، که خود این کیف پول‌ها را ساخته و ارائه کرده و بر زیرساخت‌های آن اشراف دارند، دست به استعمال یا تصاحب یا تلف یا مفقودکردن این اموال بزنند، مرتکب جرم «خیانت در امانت» موضوع ماده ۶۷۴ قانون مجازات اسلامی شده‌اند که به‌طور خاص در صورت فروش این اموال توسط صرافی، از مصادیق فروش مال غیر موضوع ماده ۱ قانون مجازات راجع به انتقال مال غیر خواهد بود.

۲-۳. مسئولیت اداری (صنفي/انتظامي) صرافي‌های رمزارز

مسئولیت اداری صرافی‌های رمزارز در سه نظام حقوقی منتخب دارای تشابهات درخور ملاحظه‌ای است. در اتحادیه اروپا، در صورت نقض مقررات تأسیس و فعالیت مذکور در دستورالعمل میکا توسط صرافی، ضمانت‌اجراهای اداری ذیل توسط نهادهای ذیصلاح اتحادیه، یعنی سازمان بانکداری اروپا^۳ و سازمان اوراق بهادار و بازارهای اروپا^۴، با اطلاع نهادهای ملی کشور عضو اتحادیه، علیه صرافی متخلف قابل اعمال

1. FTX
2. wallet
3. European Banking Authority (EBA)
4. European Securities and Markets Authority (ESMA)

است: بیانیه‌ای عمومی علیه صرافی متخلف، جزای نقدی، لغو یا تعلیق مجوز و انفصال مدیران متخلف صرافی (European Parliament and of the Council, 2023, art 11).

در ایالات متحده آمریکا مسئولیت اداری صرافی‌های رمزارز، برخلاف مسئولیت کیفری که جنبه فدرالی داشت، می‌تواند تابع نظام‌نامه‌های فدرالی یا ایالتی باشد. در سطح ایالتی نظام امریکایی، مسئولیت اداری صرافی‌های رمزارز از حیث احصاء ضمانت‌اجراهای اداری مشابه نظام اروپایی است؛ برای نمونه در بخش ۴۰۲ نمونه‌مقررات قانون یکنواخت نظارت بر دارایی‌های مجازی، مواردی از تخلفات اداری نظیر نقض اساسی قانون، عدم همکاری با نهادها، ناتوانی مالی و... برشمرده شده است که در صورت وقوع از سوی صرافی، به موجب بخش ۴۰۴ همان قانون، ممکن است ضمانت‌اجراهایی نظیر تعلیق یا لغو مجوز، تعلیق فعالیت صرافی و حتی مجازات‌های اداری نقدی در ایالات تابع این مقررات را به دنبال داشته باشد.

در سطح فدرال اما مسئولیت اداری صرافی‌ها عموماً از نوع ارائه گزارش به نهادهای ذی‌ربط است. برای مثال:

الف) مهم‌ترین مسئولیت اداری صرافی‌ها ارائه گزارش فعالیت‌های مشکوک به آژانس شبکه اجرائی جرائم مالی است. صرافی‌هایی مانند کوین‌بیس و جیمینی، که مبالغ هنگفتی را از کاربران با الگوهای مشکوک دریافت می‌کنند، ملزم هستند گزارش‌های فعالیت مشکوک^۱ را در مورد تراکنش‌های مشتریان بالای ۲۰۰۰ دلار ثبت کنند. این صرافی‌ها همچنین می‌توانند حساب‌های کاربران را در طول تحقیقات مسدود کنند. طبق مقررات این آژانس در مورد مؤسسات کسب‌وکار خدمات مالی، صرافی‌های ارز دیجیتال باید به دولت فدرال اجازه دهند به صورت شفاف به سوابق تجاری دسترسی داشته باشند. همچنین شرکت ارز دیجیتال موظف است به طور منظم به این آژانس گزارش دهد و این آژانس می‌تواند حسابرسی‌های تصادفی را روی این شرکت انجام دهد (Hughes, 2017, pp. 8-9)؛

ب) علاوه بر مورد فوق، صرافی‌ها مسئول ارائه فهرست کاربران مشمول مالیات هستند. در نوامبر ۲۰۱۶، وزارت دادگستری آمریکا^۲ درخواست کرد برای شرکت کوین‌بیس احضاریه عمومی صادر شود (که مطابق آن) وزارت دادگستری فهرستی از تمام شهروندان ایالات متحده را، که بین ۱ ژانویه ۲۰۱۳ تا ۳۱ دسامبر ۲۰۱۵ در یک «ارز مجازی قابل تبدیل» تراکنش انجام داده‌اند، درخواست کرد (Hughes, 2017, pp. 10-11).

اما مسئولیت اداری صرافی‌های رمزارز در ایران قدری متفاوت از دو نظام حقوقی دیگر است؛ بنا بر آیین‌نامه اجرایی ماده (۱۴) الحاقی قانون مبارزه با پول‌شویی، که حاکم بر تمامی اشخاص مشمول قانون مبارزه با پول‌شویی از جمله صرافی‌های رمزارز است، تکالیف اداری متعددی برای مشمولان در قبال «مرکز اطلاعات مالی» موضوع ماده ۷ مکرر قانون مبارزه با پول‌شویی، به عنوان متولی نظارت و اجرای این آیین‌نامه، تعیین کرده است؛ از جمله: ارزیابی ریسک، اعمال رویه‌های نظارتی، شناسایی کاربر، سقف برداشت ریالی روزانه، گزارش‌دهی، ثبت و نگهداری سوابق و...؛ بنابراین مرجع نظارتی واحدی برای مسئولیت صنفی صرافی‌ها در نظام ایرانی وجود دارد که وجه تمایز خوبی نسبت به دو نظام دیگر است؛ البته با وجود این که این تکالیف صرافی‌ها در آیین‌نامه اجرایی یک قانون کیفری ذکر شده، تخلف از آن مستقیماً و لزوماً موجب مسئولیت کیفری برای صرافی‌ها نیست؛ بلکه به دلیل آیین‌نامه بودن این مقررات، در بدو امر تخلف اداری برای صرافی‌ها محسوب می‌شود که در ماده ۱۵۸ آیین‌نامه اجرایی فوق‌الذکر و تبصره‌های آن بدان پرداخته شده است.

۳-۳. مسئولیت قراردادی صرافی‌های رمزارز

مسئولیت قراردادی صرافی‌ها بیانگر تکالیفی است که صرفاً به موجب توافق فی‌مابین صرافی و کاربر بر صرافی بار می‌شود و تبعاً متن قراردادهای صرافی‌ها باید مورد توجه قرار گیرد. با وجود تفاوت عنوان این قراردادها در صرافی‌های شاخص و فعال در هریک از این سه نظام حقوقی (قرارداد

1. Suspicious Activity Report (SAR)
2. Department of Justice (DOJ)

صرافی بایننس، که در سطح برخی کشورهای اتحادیه اروپا فعال است، موسوم به «شرایط استفاده»^۱، قرارداد صرافی کوین‌بیس، که در سطح ایالات متحده آمریکا فعال است، موسوم به «توافقتنامه کاربر»^۲ و قرارداد صرافی والکس، که در داخل ایران فعال است، موسوم به «موافقت‌نامه استفاده از خدمات والکس»، موضوعات و مفاد قراردادهای آن‌ها تشابهات فراوانی با یکدیگر دارند. این قراردادها از نوع «قراردادهای تحمیلی» محسوب می‌شوند که در آن، کاربر یا باید همه مفاد آن را بپذیرد و یا همه مفادش را رد کرده و از خدمات صرافی استفاده نکند. در قرارداد این صرافی‌ها، پس از ذکر مطالبی در خصوص اهلیت (تمتع و استیفاء) کاربر و نحوه بررسی و احراز هویت کاربر برای ایجاد حساب در صرافی، به مسئولیت‌های متقابل کاربر و صرافی پرداخته که به‌طورکلی حداکثر مسئولیت‌ها را متوجه کاربر کرده و خود صرافی را از بسیاری از مسئولیت‌ها در قبال کاربر بری دانسته‌اند. در انتهای قرارداد نیز در خصوص نحوه حل و فصل اختلافات، سلسله‌مراتبی را تعیین می‌کنند که مطابق آن، اختلاف مطروحه به شکل انفرادی ابتدا باید در سکوی صرافی بررسی شود؛ سپس در صورت عدم حصول رضایت کاربر، از طریق داوری نزد مرجع معرفی شده از سوی صرافی (برای مثال مرکز داوری بین‌المللی هنگ‌کنگ^۳ در قرارداد صرافی بایننس، انجمن داوری آمریکا^۴ در قرارداد صرافی کوین‌بیس و مرکز داوری اتاق بازرگانی در قرارداد صرافی والکس) به موضوع رسیدگی می‌شود و مجدداً در صورت عدم حصول رضایت طرفین، موضوع نهایتاً از طریق دادگاه پیگیری می‌شود.

البته هریک از این قراردادها ممکن است ویژگی‌های مخصوص به خود را هم داشته باشند. برای نمونه صرافی کوین‌بیس در قرارداد خود، طرح بیمه ذخایر دلاری کاربران را به دستور سازمان بیمه واریز فدرال اجرا می‌کند. همچنین در قرارداد صرافی والکس، موضوع امکان توقف تراکنش‌ها به‌طور یک‌جانبه از سوی صرافی والکس ذکر شده است که در مواردی نظیر درخواست مراجع عمومی، بالابودن مبلغ تراکنش، احتمال ناشی بودن عواید از محل ارتکاب جرم و ... قابل اعمال است.

۴-۳. مسئولیت مدنی صرافی‌های رمزارز

در اتحادیه اروپا، مکانیزم طرح دعوی کاربر در صرافی‌ها از طریق سیستم پشتیبانی اتوماتیک صرافی‌ها عموماً نامناسب و با تأخیر فراوان است و از طرفی اصولاً به‌دلیل غیرمتمرکز بودن ثبت و انجام تراکنش‌های آن‌چین^۵، مسئولیت مدنی صرافی‌ها فقط در معاملات خارج از بلاک‌چین مطرح است. با وجود این، با تأکید بر بررسی سازوکارهای حقوقی جبران خسارات وارده به کاربران، سیاست حمایت از مصرف‌کننده اتحادیه اروپا در «دستورالعمل شروط غیرمنصفانه در قراردادهای مصرف‌کننده»^۶ تجلی یافته است. همچنین در خصوص شرط قراردادی نحوه حل اختلاف فی‌مابین طرفین، اولاً طبق همین دستورالعمل یک شرط قراردادی که به‌صورت فردی مذاکره نشده است، ناعادلانه تلقی می‌شود و ثانیاً بنابر رأی دادگاه عالی اروپا، مصرف‌کننده نمی‌تواند مجبور شود که شرط داوری پیش از شکایت یا مکانیزم حل اختلافات را، که به سود صرافی است، بپذیرد. علاوه‌براین، از نگاه برخی محققان اروپایی، طرح بیمه واریز وجوه مشتریان بنابر دستورالعمل «طرح تضمین واریز اتحادیه اروپا» بر صرافی‌ها قابل اعمال است (Gikay, 2019, pp. 30-40).

همچنین با توجه به کامن‌لا بودن سیستم حقوقی ایالات متحده، مسئولیت مدنی در این کشور مختصات متفاوتی با نظام حقوقی اتحادیه اروپا و ایران دارد. به‌طورکلی مسئولیت مدنی در این نظام، از دو منشأ «نقض قانون» یا «نقض قرارداد/ارائه اشتباه» ناشی می‌شود. «نقض قانون» خود می‌تواند به‌دلیل نقض وظیفه قانونی یا تقصیر در وظیفه مراقبت باشد که یکی از مهم‌ترین مصادیق نقض وظیفه قانونی، درج شروط یا رویه‌های ناعادلانه در قرارداد است (Arkhyphenko, 2020, pp. 68-75). نقض قرارداد نیز به نقض وظایف وفاداری تعبیر می‌شود

1. Terms of use

2. User Agreement

3. Hong Kong International Arbitration Center (HKIAC)

4. the American Arbitration Association (AAA)

5. On-chain transactions

6. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation)

(Østbye, 2020, p. 17). برای مثال، در صورت بروز آسیب سایبری نظیر هک، سکوه‌های معاملاتی و توسعه‌دهندگان پروتکل به‌طور تضامنی مسئولند (Østbye, 2020, pp. 13-14). در رویه قضایی امریکا، پرونده صرافی رپل لبز^۱ دایر بر تبلیغات دروغین در فروش اوراق بهادار ثبت نشده یکی از مصادیق نقض قرارداد/ارائه اشتباه است (Arkhypchenko, 2020, pp. 71-72). همچنین پرونده صرافی «ام‌تی‌گوکس»^۲ دایر بر استفاده از بیت‌کوین‌های کاربران برای تأمین مالی فعالیت‌های خود یکی از مصادیق نقض قانون (تقصیر در وظیفه مراقبت) به‌شمار می‌رود (Chu, 2019, pp. 2339-2341).

دیدیم که نظام‌های حقوقی اروپایی و آمریکایی در راستای حمایت از حقوق کاربران بسترهای حقوقی مناسبی را ایجاد کرده‌اند تا توازن معقولی میان حقوق مصرف‌کنندگان و صرافی‌ها برقرار نمایند. حال می‌خواهیم ببینیم آیا در نظام حقوقی کشورمان چنین بستری برای ایجاد چنین توازنی جهت جبران خسارات وارده به کاربر وجود دارد یا خیر و در صورت وجود، به چه کیفیت و انحایی می‌باشد. از آن جایی که مسئولیت مدنی صرافی‌ها در یک هم‌بستگی تنگاتنگ با مسئولیت قراردادی‌شان معنا می‌یابند، ابتدا باید به قلمروی نفوذ شروط قراردادی در حقوق ایران بپردازیم؛ علیرغم اصول مبنایی صحت و لزوم قراردادها، با استناد به بند سوم ماده ۲۳۲ قانون مدنی، ماده ۴۶ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ و نظریه مشورتی شماره ۶۳۱/۹۴/۷-۹/۳/۱۳۹۴ به تاریخ ۱۳۹۴/۱۱/۲۷ در خصوص این ماده می‌توانیم چنین استدلال کنیم که شروط نامشروع و غیرمنصفانه قراردادی صرافی‌ها علیه کاربر بلا اثرند. با این حساب، هر سه نظام حقوقی در موضوع بلااثر شمردن شروط قراردادی ناعادلانه صرافی‌ها اشتراک دارند.

از سوی دیگر و به طور خاص، در چهارچوب حقوق مسئولیت مدنی به‌طور کلی می‌توان خسارات وارده بر کاربران از قبل صرافی‌ها را به سه دسته تقسیم کرد:

الف) خسارات ناشی از عوامل خارجی: طبق ماده ۳۳۲ قانون مدنی (درخصوص تسبیب) در موارد جمع بین سبب و مباشر، با آن‌که اصل بر مسئولیت مباشر است؛ لکن اگر سبب اقوی از مباشر باشد؛ به‌نحوی که عرفاً خسارت مستند به او باشد، مسبب مسئول خواهد بود. از طرفی پدیده‌هایی مثل هک شدن صرافی‌ها در دنیای ارز دیجیتال به دفعات رخ داده و کارشناسان حوزه ارزهای دیجیتال آن را نوعاً به‌دلیل کوتاهی و تقصیر صرافی در فراهم کردن امنیت کامل سکو می‌دانند. ضمناً با توجه به بند پنجم از فصل الزامات عمومی صرافی‌ها در «دستورالعمل الزامات و ضوابط حوزه رمزارزها» که مقرر می‌دارد: «مسئولیت صحت عملکرد سکوی صرافی‌ها و تضمین ملاحظات امنیتی آن برعهده مالکان صرافی خواهد بود و در صورت هرگونه نقض امنیتی سکو، صرافی مذکور موظف به پرداخت خسارت به کاربران می‌باشد»؛ بنابراین در مجموع به نظر می‌رسد در موارد هک شدن صرافی‌ها و نظایر آن، صرافی‌ها مسئول جبران خسارات وارده به کاربران هستند؛

ب) خسارات ناشی از عملیات داخلی: گاهی ایراد خسارت به کاربر مستقیماً به صرافی مربوط می‌شود که در آن، عامل ایجاد خسارت را نه در خارج از صرافی، بلکه در داخل آن باید جست‌وجو کرد. در این صورت، به نظر می‌رسد مقررات «اتلاف» موضوع مواد ۳۲۸ تا ۳۳۰ قانون مدنی و نیز مواد ۱ و ۲ قانون مسئولیت مدنی حاکم خواهد بود؛

ج) غصب و استیفاء دارایی‌های کاربران: بسیاری از صرافی‌های متمرکز، دارایی‌های مشتریان را در قالب اوراق بدهی^۳ ذخیره می‌کنند (Shiri Atashgah, 2022, pp. 71-72) و گاهی به اعتبار این اوراق از اصل اموال مشتریان بدون مجوز آنان استفاده می‌کنند. حال سؤال این است که آیا چنین عملی از سوی صرافی‌ها می‌تواند برای آنان مسئولیت مدنی بیافریند؟ به نظر می‌رسد پاسخ این سؤال مثبت بوده و این امر از حیث استیلاء عدوانی صرافی بر دارایی مشتریان از مصادیق «غصب» موضوع ماده ۳۰۸ قانون مدنی بوده و از حیث استفاده از منافع اموال کاربران، از مصادیق «استیفاء» موضوع ماده ۳۳۷ قانون مدنی است که به‌ترتیب صرافی را مسئول رد (عین یا مثل یا قیمت) دارایی‌های کاربران و مسئول اجرت‌المثل منافع آن اموال خواهد کرد.

1. Ripple Labs
2. Mt. Gox
3. IOU; Acronym for: I owe you

نتیجه‌گیری

در اتحادیه اروپا، با تصویب دستورالعمل‌های متعدد، شاهد یک نظام حقوقی دقیق و جامع و حساب شده در خصوص صرافی‌های رمزارز، به‌ویژه در مورد مجوز تأسیس، احراز هویت مشتریان، مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم و نحوه فعالیت صرافی‌ها ضمن احصا و دسته‌بندی اقسام خدمات قابل ارائه توسط آن‌ها هستیم. در ایالات متحده، قوانین و مقررات ناظر بر صرافی‌های رمزارز اصولاً در دو سطح فدرال و ایالتی تدوین و اعمال می‌شوند؛ در سطح فدرال، آژانس‌های اصلی به‌طورکلی به صرافی‌های رمزارز به‌عنوان مؤسسات نقل و انتقال پول نگاه می‌کنند و در سطح ایالتی، با وجود تلاش‌هایی برای ایجاد یک نظام هماهنگ حقوقی برای صرافی‌ها، شاهد تنوع قوانین و مقررات هستیم. همچنین به اقتضای کاملاً نبودن سیستم حقوقی آمریکا، پرونده‌های قضایی نسبتاً فراوانی که در خصوص صرافی‌های رمزارز مطرح شده اصولاً موجد رویه‌های قضایی در موارد مشابه خواهد شد. برقراری رژیم حقوقی آزمایشی در اروپا و نهاد خودتنظیم‌گری در آمریکا، از نکات درخور توجه این دو نظام حقوقی است.

در ایران تاکنون قانون یا مقررات خاصی که مستقیم به موضوع صرافی‌های رمزارز بپردازد تدوین نشده است. این خلأ قانونی در مورد نحوه تأسیس و اخذ مجوز صرافی‌های رمزارز بسیار ملموس‌تر است که نیازمند رفع نقص‌های قانونی مربوطه و مهم‌تر از آن، عملیاتی شدنشان است. این ضعفی بسیار جدی در زمینه حقوق ناظر بر صرافی‌ها در ایران است که عملاً تأسیس صرافی‌ها در ایران را در محیطی بی‌قانون قرار داده و صرفاً تابع اراده مؤسسات صرافی کرده است.

در خصوص نحوه فعالیت صرافی‌ها در ایران، برخی بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌ها صادر شده است که عمدتاً به‌طور غیرمستقیم ولی نسبتاً مبسوط به نحوه عملکرد و فعالیت آنان مرتبط می‌شود. این موضوع می‌تواند ضمن تصریح قوانین بر شمول مقررات نظارتی مالی بر صرافی‌ها و حتی‌الامکان ابلاغ مقررات حاکم بر صرافی‌ها به مدیران عامل این مؤسسات، همچون نظام‌های حقوقی اروپایی و آمریکایی، با پیاده‌سازی صحیح نظام نظارتی «آزمایشی» یا «خودتنظیم‌گری»، از فواید این نهادهای آزمایشی و غیرمتمرکز در امر تنظیم‌گری صرافی‌ها استفاده شود. درحقیقت به قانونگذار ایرانی پیشنهاد می‌شود در صورتی که تصمیم بر تدوین مقرراتی جامع برای نظارت بر فعالیت صرافی‌های رمزارز دارد، تا زمان تصویب آن، مقرراتی سریع‌التصویب اما آزمایشی را نسبت به صرافی‌ها اعمال کند تا بدین ترتیب، هم فرصتی برای تدوین مقرراتی درخور وجود داشته باشد و هم از بازخوردهای مثبت یا منفی مقررات آزمایشی در تدوین مقررات نهایی استفاده شود؛ اما اگر مقنن ایرانی تصمیم بر وضع مقررات مداخله‌جویانه برای نظارت بر فعالیت صرافی‌ها ندارد، توصیه می‌شود دست‌کم با اعطای قدرت و صلاحیت نظارتی بیشتر به نهادهای خودتنظیم‌گر داخلی، از جمله سازمان نظام صنفی رایانه‌ای، انجمن فناوری‌های نوین مالی و انجمن فناوری‌های زنجیره‌بلوک، در اعمال و اجرای صحیح‌تر این سیستم نظارتی آمریکایی در حقوق ناظر بر صرافی‌ها در ایران، گام مؤثری با هدف نظارت غیرمستقیم بر صرافی‌های رمزارز ایرانی برداشته شود. مضافاً وضع و اعمال مقررات مالیات بر درآمد صرافی‌ها و نیز معاملات انجامی بر بستر آن‌ها می‌تواند در پرتوی بند ۱۷ سیاست‌های کلی «اقتصاد مقاومتی» ابلاغی از جانب رهبری مبنی بر اصلاح نظام درآمدی دولت با افزایش سهم درآمدهای مالیاتی مثر ثمر باشد. همچنین با عنایت به بین‌المللی بودن تبادلات ارزهای دیجیتال بر بستر بلاک‌چین و سرمایه‌گذاری‌های عظیم شهروندان ایرانی در بازار ارزهای دیجیتال، نسبت به وضع و اجرای مقرراتی برای محدودسازی خروج سرمایه از کشور، نظیر اعمال مقررات سقف واریز روزانه، اقدام شود.

در خصوص مسئولیت‌های صرافی‌های رمزارز به نظر می‌رسد به‌جز مسئولیت اداری/صنفی آن‌ها (که البته به موجب مقررات لاحق، شامل صرافی‌های رمزارز شده) و مسئولیت کیفری‌شان (که تابع عمومات مقررات جزایی کشور است)، توجه مقنن به مسئولیت‌های قراردادی و مدنی صرافی‌ها در قبال کاربران‌شان از حیث حمایت از مصرف‌کننده تا حد زیادی مغفول مانده است. به‌منظور حمایت از مصرف‌کننده (کاربران صرافی‌ها)، که در روابط با صرافی به‌عنوان طرف ضعیف‌تر شناخته می‌شوند، توصیه می‌شود نسبت به ایجاد سازوکارهای حقوقی مشخصی اقدام شود. این سازوکارها می‌تواند شامل مکلف کردن صرافی‌ها به بیمه کردن دارایی‌های مشتریان یا نظارت بر نظام اخذ کارمزد آن‌ها از کاربران، از

طریق مراجعی نظیر «سازمان حمایت از مصرف کننده و تولید کننده»، باشد. هدف از این اقدامات، تعدیل قراردادهای یک‌جانبه صرافی‌ها علیه کاربران و ایجاد توازن و تعادل قابل قبولی میان حقوق و تکالیف آن‌هاست.

درمجموع به نظر می‌رسد مقررات داخلی اندکی که در حوزه حقوق رمزارزها تدوین شده، عموماً درخصوص مطلق رمزارزها و منصرف از اقتضائات خاص صرافی‌های رمزارز بوده است. این درحالی است که نهاد صرافی‌های رمزارز در دنیای ارزهای دیجیتال، بنابر نقش پررنگ خود، مقررات ویژه‌ای را می‌طلبند. امر قانونگذاری ویژه برای نهاد صرافی‌ها اهمیت بیشتری از قانونگذاری برای خود رمزارزها دارد؛ زیرا با توجه به ماهیت متمرکز بودن صرافی‌ها، این نهادها قابلیت قانون‌پذیری بیشتری به نسبت خود رمزارزها، که نوعاً غیر متمرکزند، دارند.

منابع

- ارز دیجیتال (۱۴۰۲). سازمان توسعه تجارت الکترونیکی تأیید کرد؛ اعطای اینماد به صرافی‌ها اولین تجربه خودتنظیم‌گری در کشور. (بازیابی شده در ۱۱ خرداد ۱۴۰۳)، از: [لینک](#)
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۷). الزامات و ضوابط فعالیت در حوزه رمزارزها در کشور. بازیابی شده از: [لینک](#)
- رحیمی، فتح‌الله و شریفیان، سحر (۱۴۰۰). نظام‌های حقوقی و ارزش‌های دیجیتال (چاپ اول). انتشارات موجک.
- سراج (۱۳۹۹). استفتاء از رهبر در مورد معاملات تعهدی. (بازیابی شده در ۱۲ خرداد ۱۴۰۳)، از: [لینک](#)
- شکوهیان، سیدعلیرضا (۱۴۰۲). نهاد صادر کننده مجوز کسب‌وکارهای مجازی. (بازیابی شده در ۱۰ خرداد ۱۴۰۳)، از: [لینک](#)
- شیرودی، ماهرخ (۱۴۰۲). معامله تعهدی والکس چیست؟ وبلاگ والکس. (بازیابی شده در ۶ خرداد ۱۴۰۳)، از: [لینک](#)
- شیری‌آتشگاه، محمد (۱۴۰۱). بررسی حقوقی عملکرد صرافی‌های متمرکز و غیرمتمرکز و آثار حقوقی آن‌ها بر تبادلات مالی و اقتصادی ایران (پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده). مؤسسه آموزش عالی رجاء.
- مرشدی، سهراب (۱۴۰۲). تفاوت بازار اولیه و ثانویه. وبلاگ ارزینجا. (بازیابی شده در ۱۴ خرداد ۱۴۰۳)، از: [لینک](#)
- والکس. (بی‌تا). مقررات صرافی. وبسایت والکس (Wallex). بازیابی شده از: [لینک](#)
- نخجوانی، علی و یاقوتی، ابراهیم (۱۴۰۱). وضعیت حقوقی معاملات انجام شده توسط هوش مصنوعی؛ نظریه وکیل مجازی. پژوهش‌های حقوق اقتصادی و تجاری، ۱۸، ۴۳-۷۰. <https://doi.org/10.48308/eclr.2023.103363>
- ویستا. (۱۴۰۰). مجوز تأسیس صرافی ارز دیجیتال در ایران. ویستا. (بازیابی شده در ۱۲ خرداد ۱۴۰۳)، از: [لینک](#)
- Arkhypchenko, I. (2020a). *Theoretical and legal perspective of civil liability in cryptocurrency relations* (Unpublished doctoral dissertation). Mykolo Romerio universitetas.
- Baker, N. (2024, March 28). Sam Bankman-Fried sentenced to 25 years in prison. *CoinDesk*. Retrieved from [Link](#)
- Bebris, A. V. (2018). *Anti-money laundering and counter-terrorism financing methodology for cryptocurrency exchanges in the European Union* (Master's thesis, Copenhagen Business School).
- Brody, R. (2021). *Cryptocurrency: Compliance and controls*. Ernst & Young LLP. Retrieved from [Link](#)
- Chu, D. (2019). Broker-dealers for virtual currency: Regulating cryptocurrency wallets and exchanges. *Columbia Law Review*, 118(8), 2323-2360. [Link](#)
- Coinbase. (n.d.). *User agreement*. Retrieved from [Link](#)
- Dilendorf, M. (2020). How to launch cryptocurrency exchange in compliance with US money transmitter regulations. Dilendorf Law Firm. Retrieved from [Link](#)
- Ehrke-Rabel, T., & Zechner, L. (2022). VAT treatment of cryptocurrency intermediation services. *Intertax*, 48 (Issue), 498-514. Retrieved from [Link](#)
- European Parliament and of the Council. (2023). Regulation (EU) 2023/1114 on markets in crypto-assets (MiCA). *Official Journal of the European Union*, L 150, 1-59. Retrieved from. [Link](#)
- Gikay, A. A. (2019). European consumer law and blockchain based financial services: a functional approach against the rhetoric of regulatory uncertainty. *The Italian Law Journal*, 5(2), 291-300. <https://doi.org/10.5334/tlir.135>

- Hughes, S. D. (2017). Cryptocurrency Regulations and Enforcement in the US. *W. St. UL Rev.*, 45, 1. [Link](#)
- Howell, B. E., & Potgieter, P. H. (2019). *Industry self-regulation of cryptocurrency exchanges* [Paper presentation]. Workshop on the Ostrom Workshop (WOW6) conference, Bloomington, IN.
- Hughes, S. J., & Middlebrook, S. T. (2015). Advancing a framework for regulating cryptocurrency payments intermediaries. *Yale J. on Reg.*, 32, 495. Retrieved from [Link](#)
- Johnson, K. N. (2020). Regulating cryptocurrency secondary market trading platforms. *University of Chicago Law Review Online*. [Link](#)
- Licenses, Registrations and Other Legal Matters. (n.d.). *Binance*. Retrieved from [Link](#)
- Maume, P., & Kesper, F. (2023). The EU DLT Pilot Regime for Digital Assets. [Preprint]. *SSRN Electronic Journal*. Retrieved from [Link](#)
- Montague, J. (n.d.). *An overview of U.S. government cryptocurrency regulation*. Retrieved from [Link](#)
- Montague, J. (n.d.). *An overview of U.S. government cryptocurrency regulation*. [Link](#)
- Østbye, P. (2019). Who is liable for an attack on cryptocurrency consensus?. Available at SSRN 3442597. [Link](#)
- Peng, K.-J. (2023). Regulating FinTech: The perspectives of law, economics, and technology. In *Erasmus University Rotterdam* (pp. 225-273), [Link](#).
- Shafayani, H. (2022). *Legislation for cryptocurrencies with a review of US laws* [Paper presentation]. Third international conference on Humanities, Law, Social studies and Psychology, Dubai, UAE. [Link](#)
- Thakkar, P. J., & Tiwari, R. (2023). A Comparative Analysis of Cryptocurrency Legal Frameworks in the United States and the European Union. *Tuijin Jishu/Journal of Propulsion Technology*, 44(4), 22-45. [Link](#)
- Uniform Law Commission. (2017). *Uniform Regulation of Virtual-Currency Business Act*. Retrieved from [Link](#)

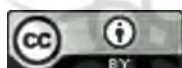
[In Persian]

- Central Bank of the Islamic Republic of Iran (2018). Requirements and Regulations for Activity in the Field of Cryptocurrencies in the Country. Retrieved from [Link](#)
- Digital currency (2023). The Electronic Commerce Development Center (TETA) confirmed; granting E-Namad (e-trust symbol) to exchanges is the country's first self-regulation experience. (Retrieved on May 31, 2024), from: [Link](#)
- Morshedi, S. (2023). *Difference between primary and secondary market*. Arzinja Blog. Retrieved June 3, 2024, from [Link](#)
- Nakhjavani, A., & Yaghouti, E. (1401 [2022/2023]). Legal Status of Transactions Conducted by Artificial Intelligence; Virtual Lawyer's Theory. *Economic and Commercial Law Researches*, 1(1), 43-70. <https://doi.org/10.48308/eclr.2023.103363>
- Rahimi, F., & Sharifi'ān, S. (2021). *Legal systems and digital currencies* (1st ed.). Mowjak Publications.

- Serāj (2020). Religious inquiry (Iftā') from the Leader (Ayatollah Khamenei) regarding commitment-based transactions. (Retrieved on June 1, 2024), from: [Link](#)
- Shiri Āteshgah, M. (2022). Legal review of the performance of centralized and decentralized exchanges and their legal effects on Iran's financial and economic exchanges [Unpublished master's thesis]. Rajā' Higher Education Institute
- Shirūdī, Māhrokh (2023). What is Wallex Commitment Trading (Margin Trading)? Wallex Blog. (Retrieved on May 26, 2024), from: [Link](#)
- Shokouhī'ān, S. (2023). The licensing authority for virtual businesses. Asnāf Plus. Retrieved May 30, 2024, from [Link](#)
- Wallex. (n.d.). Exchange Regulations. Wallex Website. Retrieved from: [Link](#)

COPYRIGHTS

©2026 by the authors. Published by University of Science and Culture. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی